

Egy lengyelországi tanulmányút tapasztalataiból

FUTALA Tibor - KAMARÁS István - SZILÁGYI Tibor

1969 októberében tanulmányuton jártunk Lengyelországban. Egyszerre lévén ott hárman, arra törekedtünk, hogy - amennyire vendéglátóinkat megterhelni ildomosnak tartottuk - ne csak közös, hanem külön-külön is szerzett tapasztalatokkal térjünk haza (1).

Itthon azután mérlegelhettük, hogy a végül is sokféle információt eredményező tanulmányútból mit tárjunk a szélesebb szakmai közvélemény elé. Fontosságuk miatt talán az alábbiakat:

AZ 1968. ÉVI KÖNYVTÁRI TÖRVÉNY UTÁNI HELYZET

Lengyelországban 1946-ban szabályozták törvényileg a könyvtárügyet. Ez a jogszabály lényegében a hálózati elvet vezette be, ahhoz azonban nem volt elegendő, hogy a könyvtárügy irányítását valamennyire is egységessé, a hálózatközi kooperációt általánossá tegye. Különösen a tudományos és a közművelődési könyvtárak között húzódott és húzódik mindmáig éles határvonal.

Az 1968-ban hozott könyvtári törvény (2) éppen e tekintetben kívánt tovább lépni azzal, hogy az "országos hálózat" koncepcióját igyekszik megvalósítani. Ennek érdekében jött létre a Kulturális és Művészeti Minisztérium mellett az Állami Könyvtári Tanács (Państwowa Rada Biblioteczna), amelyben valamennyi hálózat, fenntartó és társadalmi szerv képviselteti magát, s amelynek keretében számos szakbizottságnak kell működnie.

A törvény nehezen született meg. Különösen a tudományos és szakkönyvtárak voltak ellene, féltve jobb anyagi, devizális ellátottságukat, személyzetük jóval magasabb dotálását. Az egyik fő érv az volt, hogy a könyvtárügy egészének a Kulturális és Művészeti Minisztérium szakfelügyelete alá való helyezése nem felel meg a könyvtárügy súlyának, társadalmi jelentőségének. Azt kívánták volna, hogy a könyvtárügy állami irányítására megfelelő hatáskörrel és anyagi erővel rendelkező tárcafeletti szerv jöjjön létre.

S hogy nem jött létre, sőt: a Kulturális és Művészeti Minisztérium is csak irányelyszerű felhatalmazásokat, anyagi alapokkal alá nem támasztott jogokat kapott a valóban egységes rendszer megteremtéséhez, eléggé nagy a kiábrándulás. Nehezen alakult meg a Könyvtári Tanács. A szakbizottságok munkája sem bontakozott ki. Egyelőre eldöntetlen viták folynak arról, hogy miképpen is működjen az az országos hálózat; a központosított szakmai hálózatok vagy a regionális központi könyvtárak primátusa érvényesüljön-e benne. Közművelődési könyvtárnak lenni továbbra sem rang. A vajdasági könyvtárak egymás után kérnek - és kapnak - tudományos könyvtári elismerést a

Kulturális és Művészeti Minisztériumtól. Az oktatási és felsőoktatási tárca, valamint a Lengyel Tudományos Akadémia között, amelyek a legjelentősebb tudományos könyvtárakkal rendelkeznek, úgy erősödik az együttműködés, hogy annak bizonyos elhatárolódási jellege van mind a könyvtári törvénnyel, mind pedig - később lesz róla szó - a Központi Műszaki Tudományos Tájékoztatási Intézet (Centralny Instytut Dokumentacji Naukowo-Technicznej) képviselte törekvésekkel szemben (3).

A központi szakfelügyelet nehézségeit tovább súlyosbitja, hogy a Könyv és Olvasás Intézete (Instytut Książki i Czytelnictwa, röviden IKiCz) a múltban főként olvasásvizsgálatokkal és olvasásszociológiával foglalkozott, s csak legujabban kezd nagyobb súlyt fektetni a módszertani tevékenységre, de gyakorlatilag itt is a közművelődési könyvtárakra szűkíti le munkája körét. Ennek folytán egyrészt nincs még meg a szükséges helyzetismerete, másrészt az a hagyományosan elfogadott, tanácsadással irányító szerepe, ami nálunk a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak megvan (4).

Elsősorban a tudományos és szakkönyvtárak problémája, hogy mindeddig nem rendeződött megnyugtatóan a könyvtári szolgálat és a tájékoztatási szolgálat viszonya sem. Az a jogszabály, amely a 169/1960. sz. minisztertanácsi rendeletet felváltva az országos tájékoztatási rendszert lett volna hivatva továbbfejleszteni, ottjártunkig nem jelent meg, noha már 1968 végére ígérték (5). A kapott információk szerint azért nem, mert nem ismerte el a könyvtárak szerepét a tájékoztatási rendszeren belül, nem volt egyeztetve a könyvtári törvénnyel, és nem differenciált a különféle információs szükségletek szerint, pontosabban: a műszaki szaktájékoztatás sajátosságait próbálta a tudományos kutatómunka egész területére ráerőltetni. Innen érthető az az elhatárolódás, amelyet az oktatási és felsőoktatási tárca, valamint az Akadémia közötti együttműködésről szólva már említettünk.

A KÖZMŰVELŐDÉSI (TERÜLETI) KÖNYVTÁRAK

A területi közművelődési könyvtári ellátást Lengyelországban is a közigazgatási szervezet határozza meg. 17 vajdaságban, 315 járásban, 5 vajdasági, 74 járási jogu, 710 nem járási jogu városban, valamint 5238 körzetben (5-7 falu közigazgatási egysége) összesen 8342 közművelődési könyvtár működik (6). Ebben nincsenek benne a körzetek tagközségeiben, lakótelepeken stb. működő kölcsönzőállomások; ezek száma kb. 30 ezerre tehető.

Ha ehhez hozzátesszük, hogy mindössze 11 közművelődési könyvtárnak van 100 ezer kötetet meghaladó állománya, 50-100 ezer kötetet pedig mindössze 28 könyvtár mondhat magáénak, még élesebben rajzolódik ki előttünk az ellátás elaprózottsága. S noha a központi szervek tisztában vannak azzal, hogy ez a tendencia egészségtelen, eddig nem sokat tehettek megfélékezésére.

A könyvtárak személyi ellátottsága az alacsonyabb szinteken a miénknél lényegesen jobb: a körzeti könyvtárakban nem ritka a 3 fős főfoglalkozású személyzet (felnőtt- és gyermekkönyvtáros + takarítónő). Lényegesen gyengébbek viszont az állománygyarapítási keretek és feltételek.

Az anyagi nehézségek mellett az is akadályozza az állományok gyűjteményé alakítását, hogy Lengyelországban évente kb. 10 ezer új cím jelenik meg, általában alacsony példányszámban. Ezzel indokolják a beszerzések járási szinten tartását. Ennek keretében a körzeti könyvtárak évente kb. 3-400 kötetnyi új könyvet kapnak. A kölcsönző állomások egészen aprók (50-100 kötet), legtöbbször magánlakásban, művelődési szobákban működnek. Anyagukat évente négyszer cserélik. Most az a cél, hogy a kölcsönző állomások egyidejű választékát fokozatosan legalább 500 kötetre tornázzák fel(7).

A mi fogalmaink szerint kicsi a nagyvárosi fiókkönyvtárak és a járási könyvtárak átlagállománya (5-10 ezer kötet), valamint évi gyarapodása is (évi 5-600 kötet).

A könyvtáraknak nincs semmiféle központi ellátó szervük: a helyi könyvkereskedésekben vásárolnak. Állománygyarapítási tájékoztatást a Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Intézetében készült annotált, általában a bolti megjelenés előtt kibocsátott nyomtatott katalóguscédulák adnak, de csak kb. 1000, a legfontosabbnak ítélt műről évente. Ráadásul - bár ezt olyan példányszámban küldik meg a járási könyvtáraknak, hogy minden körzeti könyvtárnak jusson belőle - a Könyv és Olvasás Intézetének 1966/67. évi felmérése szerint ezeket a cédulákat alig használják az állománygyarapítás segédeszközéül, s katalógusokba is csak a könyvtáraknak nem egész egynegyede osztja be őket. A nemzeti bibliográfia hónapokat késik, hasonlóképpen a belőle készült teljes nyomtatott katalóguscédula-sorozat is. Ez különben is csak a tudományos könyvtárak, illetve a legnagyobb közművelődési könyvtárak számára hozzáférhető (8).

Külföldi könyvek és folyóiratok beszerzésére általában még a legnagyobb közművelődési könyvtáraknak sincs módjuk, illetve keretük. Ebben a vonatkozásban kb. úgy állnak, mint tíz évvel ezelőtt a magyar könyvtárak. Hazai folyóiratokkal viszont a mieinknél lényegesen jobban el vannak látva: a legkisebb egységekben is 50-60 folyóiratot láttunk. S ezenfelül még a lengyel lapterjesztő vállalat, a RUCH is mindenütt fenntart folyóiratolvasókat. A jó hírlap- és folyóiratellátás a legkisebb könyvtárakban is kialakította a helybenolvasás szokását, úgyhogy teljes alapterületük egyharmada-fele klubszerűen, fotelekkel, olvasóhelyekkel van berendezve.

A könyvtárak belső képe viszont meglehetősen sivár. A polcok, ülőbutorok, asztalok és egyéb berendezések esztetikuma tekintetében ugyancsak kb. egy évtizedes a lemaradás hozzánk képest. Nagyon vigasztalan képet nyújtanak a könyvek: a nagy könyvtárakban az uniformizált kötések miatt, a kicsikben pedig a mindenütt megtalálható barna csomagolópapir-burkolás következtében. A filmoluxot nem ismerik, illetve nem kapható náluk.

A közművelődési könyvtárak beiratkozott olvasóinak száma kereken 6, ezen belül a falusi könyvtáraké 3 millió. Évente 111 millió kötetet kölcsönöznek, ebből a falura 48 és fél millió kötet jut.

Az idők jele: korábban a közművelődési könyvtárakat "powszechne biblioteki"-nek, mondhatnánk magyarul: népkönyvtáraknak nevezték - az új könyvtári törvény a "publiczne biblioteki" (nyilvános könyvtárak) elnevezést vezet be számukra. S ez nemcsak cégtáblacsere: számos fejlettebb könyvtár máris elindult a könyvtári szol-

gálat ilyen jellegű fejlesztésének az útján, és szép eredményeket ért el. Magunk is láttunk ilyeneket, a varsói hálózatba tartozó tudományos olvasótermeket (9), egy járási könyvtárat Kamień Pomorskiban és egy vajdasági és városi könyvtárat Szczecinben. Az utóbbiról külön is érdemes beszélni.

EGY IGAZI PUBLIC LIBRARY: A SZCZECINI VAJDASÁGI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁR

Ez a könyvtár a lengyelek mintakönyvtára. Kitűnően felszerelt, korszerű elvek szerint szervezett nagy közművelődési könyvtárat ismertünk meg benne. Igazgatója, Stanisław Badoń, a Lengyel Könyvtáros Szövetség alelnöke, láthatóan sokat hasznosított skandináviai tapasztalataiból. A könyvtár ennek megfelelően az általános tudományos könyvtár és a közművelődési könyvtár szerves egységét valósítja meg. Mivel a 700 ezer lakosu városnak egyelőre nincsen egyeteme, távlatilag felkészül az egyetemi könyvtári feladatok ellátására is.

A könyvtárat a vajdasági és a városi tanács közösen tartja fenn. Teljes évi költségvetése közel tíz millió zloty, ebből 1,6 milliót fordít állománygyarapításra, további 600 ezret folyóiratokra. Teljes, és külön regionális, köteleespéldány-ellátásban részesül. Mint hallottuk, ez az ország egyetlen olyan közművelődési könyvtára, amelynek komoly devizakerete van: 180 tőkés folyóiratot tud járattatni. Ezenfelül az utóbbi 8 évben 2-3 milliót kapott építkezésekre is.

A könyvtár épületének magja ugyan régi, de körülötte bőven volt hely, s ez lehetővé tette jelentős bővítést és korszerűsítést. Jelenleg a könyvtárépület 35 000 légméter, hasznos alapterülete (folyosók, lépcsőházak nélkül) 6000 m², de további bővítése (nagy előadóterem, raktárak) már folyamatban van. Bár az épület eredeti adottságai miatt külső képében és elrendezésében inkább a századforduló könyvtárraira emlékeztet, e kereten belül minden szolgálatot mégis tágasan, korszerűen helyeztek el.

Kb. 25 000 kötetes szabadpolcos kölcsönzőterét könyvlift köti össze a raktárakkal. Teljes, 800 000 kötetes állományát kölcsönzi (természetesen a ritkaságok, diszmuvek, segédkönyvek kivételével). A helybenolvasás 2 általános olvasóteremben folyik. Rajtuk kívül külön folyóirat- és ifjusági olvasóterme, gyermekkönyvtára, gyermekrendezvényekre alkalmas előadóterme, valamint klubterme van. Különgyűjteményei közül a térképtár és a régi nyomtatványok tára, valamint a zenei gyűjtemény jelentős. A kitűnő zenei gyűjteményt magunk is meglátogattuk: nagy kottaállománnyal (20 ezer egység), 1300 kötetes nemzetközi segédkönyvtárral, 300 db hanglemezzel rendelkezik.

A könyvtár jelentős kiadói tevékenységet folytat. Bibliográfiai osztálya szerkeszti a teljességre törekvő Pomeránia-bibliográfiát (Bibliografia Pomorza Zachodniego), melyből eddig 5 kötet jelent meg, további 2 kötete pedig sajtó alatt van. (Itt jegyezzük meg, hogy a lengyelek általában nagy súlyt helyeznek a helyismereti anyagra: a lódzi és a lublini városi könyvtárnak is a helyismeret a tudományos profilja.) A könyvtár rendszeresen tesz közzé jelentést tevékenységéről (Dorobek Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie w latach...), negyedéves módszertani

folyóiratot ad ki (Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski), folyóiratállományáról pedig három évenként kötetkatalógust (Alfabetyczny Katalog Czasopism).

A hét főből álló módszertani csoport gondozza a városi fiókhálózatot és a megyét is. Sok irányu feladataik közé tartozik a fiókkönyvtárak állománygyarapítása, a könyvtárosképzés és továbbképzés is. Az utóbbiakhoz szép, szemléltető anyaggal gazdagon felszerelt előadóterem áll rendelkezésükre.

Szczecinben (és még további két vajdasági székhelyen, Kattowicében és Wrocławban) kísérleti jelleggel vajdasági műszaki tudományos és gazdasági tájékoztatási központ működik 1964 óta (10). A Vajdasági és Városi Könyvtárnak igen jó és elvszerű kooperációt sikerült kiépítenie ezzel a központtal. Ez nemcsak számos közösen készített és kiadott tájékoztató kiadványban nyilvánul meg, hanem - és főként - abban is, hogy a vajdaság minden településén jelen lévő könyvtárak gondosan felkészültek a területen szükséges - elsősorban mezőgazdasági, műszaki és gazdasági - információk szétsugárzására és közvetítésére, és növekvő mértékben el is látják ezt a feladatot.

A könyvtár jól felszerelt, a szükségleteket kielégíteni képes kötésszettel rendelkezik. Egyedül itt láttunk adremát, emellett - kiegészítésképpen - stencilt is használnak cédulasokszorosításra. A technikai felszerelést telex, xeroxmásoló, mikrofilmfelvevő és -leolvasó egészíti ki. Ezzel a könyvtár messze előtte jár a könyvtárak általános technikai felszereltségének, hisz nem egy nagy könyvtárban még elegendő írógépet sem tudnak szerezni. A kisebb intézmények meg egyszerűen kézirásos katalóguscédulákat készítenek, ha készítenek.

Talán még annyit, hogy a könyvtárnak - a hálózattal együtt - kb. 60 ezer beiratkozott olvasója és 1 milliót jóval meghaladó évi kötetforgalma van.

AZ OLVASÁSKUTATÁS MŰHELYEI LENGYELORSZÁGBAN

A szocialista országok közül a második világháború után Lengyelországban kezdődtek újra legkorábban a szociológiai kutatások. Ez vonatkozik az olvasáskutatásra is, amely már a két világháború között jelentős eredményeket ért el.

Az olvasáskutatás műhelyei közül a Könyv és Olvasás Intézetének Olvasáskutatási Osztálya a legjelentősebb (11). Ennek kutatásai kezdetben teljesen szociológiai nézőpontúak voltak. Csupán a legutóbbi években lépett előtérbe a "könyvtárcentrikus" tematika.

A munkatársak önállóan és munkacsoportokban dolgoznak. Az osztályon folyó kutatások eredményei a "Z badań nad czytelnictwem" (szabad fordításban: "Olvasáskutatási közlemények") sorozatban jelennek meg. Az eddigi legjelentősebb kiadványok a következő témákkal foglalkoznak: a könyv iránti érdeklődés a kisvárosokban, a falusi fiatalok és a szépirodalom, a lengyel regény iránti érdeklődés, a könyvállomány kihasználtsága a falusi könyvtárakban, a munkásnők olvasási érdeklődése. A kiadványok szakmai színvonalát szaklektorok ellenőrzése biztosítja.

gálat ilyen jellegű fejlesztésének az útján, és szép eredményeket ért el. Magunk is láttunk ilyeneket, a varsói hálózatba tartozó tudományos olvasótermeket (9), egy járási könyvtárat Kamień Pomorskiban és egy vajdasági és városi könyvtárat Szczecinben. Az utóbbiról külön is érdemes beszélni.

EGY IGAZI PUBLIC LIBRARY: A SZCZECINI VAJDASÁGI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁR

Ez a könyvtár a lengyelek mintakönyvtára. Kitűnően felszerelt, korszerű elvek szerint szervezett nagy közművelődési könyvtárat ismertünk meg benne. Igazgatója, Stanisław Badoń, a Lengyel Könyvtáros Szövetség alelnöke, láthatóan sokat hasznosított skandináviai tapasztalataiból. A könyvtár ennek megfelelően az általános tudományos könyvtár és a közművelődési könyvtár szerves egységét valósítja meg. Mivel a 700 ezer lakosu városnak egyelőre nincsen egyeteme, távlatilag felkészül az egyetemi könyvtári feladatok ellátására is.

A könyvtárat a vajdasági és a városi tanács közösen tartja fenn. Teljes évi költségvetése közel tíz millió zloty, ebből 1,6 milliót fordít állománygyarapításra, további 600 ezret folyóiratokra. Teljes, és külön regionális, köteleespéldány-ellátásban részesül. Mint hallottuk, ez az ország egyetlen olyan közművelődési könyvtára, amelynek komoly devizakerete van: 180 tőkés folyóiratot tud járatni. Ezenfelül az utóbbi 8 évben 2-3 milliót kapott építkezésekre is.

A könyvtár épületének magja ugyan régi, de körülötte bőven volt hely, s ez lehetővé tette jelentős bővítést és korszerűsítést. Jelenleg a könyvtárépület 35 000 léghöbméter, hasznos alapterülete (folyosók, lépcsőházak nélkül) 6000 m², de további bővítése (nagy előadóterem, raktárak) már folyamatban van. Bár az épület eredeti adottságai miatt külső képében és elrendezésében inkább a századforduló könyvtárraira emlékeztet, e kereten belül minden szolgálatot mégis tágasan, korszerűen helyeztek el.

Kb. 25 000 kötetes szabadpolcos kölcsönzőterét könyvlift köti össze a raktárakkal. Teljes, 800 000 kötetes állományát kölcsönzi (természetesen a ritkaságok, diszmuvek, segédkönyvek kivételével). A helybenolvasás 2 általános olvasóteremben folyik. Rajtuk kívül külön folyóirat- és ifjúsági olvasóterme, gyermekkönyvtára, gyermekrendezvényekre alkalmas előadóterme, valamint klubterme van. Különgyűjteményei közül a térképtár és a régi nyomtatványok tára, valamint a zenei gyűjtemény jelentős. A kitűnő zenei gyűjteményt magunk is meglátogattuk: nagy kottaállománnyal (20 ezer egység), 1300 kötetes nemzetközi segédkönyvtárral, 300 db hanglemezzel rendelkezik.

A könyvtár jelentős kiadói tevékenységet folytat. Bibliográfiai osztálya szerkeszti a teljességre törekvő Pomeránia-bibliográfiát (Bibliografia Pomorza Zachodniego), melyből eddig 5 kötet jelent meg, további 2 kötete pedig sajtó alatt van. (Itt jegyezzük meg, hogy a lengyelek általában nagy súlyt helyeznek a helyismereti anyagra: a lódzi és a lublini városi könyvtárnak is a helyismeret a tudományos profilja.) A könyvtár rendszeresen tesz közzé jelentést tevékenységéről (Dorobek Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Szczecinie w latach...), negyedéves módszertani

folyóiratot ad ki (Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski), folyóiratállományáról pedig három évenként kötetkatalógust (Alfabetyczny Katalog Czasopism).

A hét főből álló módszertani csoport gondozza a városi fiókhálózatot és a megyét is. Sok irányú feladataik közé tartozik a fiókkönyvtárak állománygyarapítása, a könyvtárosképzés és továbbképzés is. Az utóbbiakhoz szép, szemléltető anyaggal gazdagon felszerelt előadóterem áll rendelkezésükre.

Szczecinben (és még további két vajdasági székhelyen, Kattowicében és Wrocławban) kísérleti jelleggel vajdasági műszaki tudományos és gazdasági tájékoztatási központ működik 1964 óta (10). A Vajdasági és Városi Könyvtárnak igen jó és elvszerű kooperációt sikerült kiépítenie ezzel a központtal. Ez nemcsak számos közösen készített és kiadott tájékoztató kiadványban nyilvánul meg, hanem - és főként - abban is, hogy a vajdaság minden településén jelen lévő könyvtárak gondosan felkészültek a területen szükséges - elsősorban mezőgazdasági, műszaki és gazdasági - információk szétsugárzására és közvetítésére, és növekvő mértékben el is látják ezt a feladatot.

A könyvtár jól felszerelt, a szükségleteket kielégíteni képes kötésszettel rendelkezik. Egyedül itt láttunk adremát, emellett - kiegészítésképpen - stencilt is használnak cédulasokszorosításra. A technikai felszerelést telex, xeroxmásoló, mikrofilmfelvevő és -leolvasó egészíti ki. Ezzel a könyvtár messze előtte jár a könyvtárak általános technikai felszereltségének, hisz nem egy nagy könyvtárban még elegendő írógépet sem tudnak szerezni. A kisebb intézmények meg egyszerűen kézírásos katalóguscédulákat készítenek, ha készítenek.

Talán még annyit, hogy a könyvtárnak - a hálózattal együtt - kb. 60 ezer beiratkozott olvasója és 1 milliót jóval meghaladó évi kötetforgalma van.

AZ OLVASÁSKUTATÁS MŰHELYEI LENGYELORSZÁGBAN

A szocialista országok közül a második világháború után Lengyelországban kezdődtek újra legkorábban a szociológiai kutatások. Ez vonatkozik az olvasáskutatásra is, amely már a két világháború között jelentős eredményeket ért el.

Az olvasáskutatás műhelyei közül a Könyv és Olvasás Intézetének Olvasáskutatási Osztálya a legjelentősebb (11). Ennek kutatásai kezdetben teljesen szociológiai nézőpontúak voltak. Csupán a legutóbbi években lépett előtérbe a "könyvtárcentrikus" tematika.

A munkatársak önállóan és munkacsoportokban dolgoznak. Az osztályon folyó kutatások eredményei a "Z badań nad czytelnictwem" (szabad fordításban: "Olvasáskutatási közlemények") sorozatban jelennek meg. Az eddigi legjelentősebb kiadványok a következő témákkal foglalkoznak: a könyv iránti érdeklődés a kisvárosokban, a falusi fiatalok és a szépirodalom, a lengyel regény iránti érdeklődés, a könyvállomány kihasználtsága a falusi könyvtárakban, a munkásnők olvasási érdeklődése. A kiadványok szakmai színvonalát szaklektorok ellenőrzése biztosítja.

Megjegyezzük, hogy az intézmény szakkönyvtára eléggé hiányosan tárta fel az olvasással kapcsolatos szakirodalmat, s így a munkatársak szakirodalmi tájékozottságában is vannak hiányok. Pl. a magyar olvasáskutatások közül csak Szentirmai László német nyelven megjelent munkáit ismerik. (Ez egyébként újabb figyelmeztetés: eredményeink csak úgy válhatnak tudományos "közkinccsé", ha idegen nyelven, vagy legalábbis idegen nyelvű kivonatokkal publikálunk!)

Az említett tájékozottsági hiányokat ezzel szemben igen hatásosan ellensúlyozzák azok a tapasztalatok, amelyeket a munkatársak a szociológia művelésében előbb járó nyugati országokban tett tanulmányutjaikon személyesen szereztek. (S ide ismét kívánkozik egy megjegyzés: Lengyelországba sokkal gyakoribbak a tanulmányutak. A beosztott munkatársak is rendszeresen jutnak el külföldre, ezen belül nyugati, főként skandináv országokba.)

Korábbi munkáikat sok esetben már maguk a szerzők is - mind elméleti, mind módszertani szempontból - meghaladottnak érzik. Ezért igazabb, jellemzőbb képet festhetünk az osztály munkájáról, ha a továbbiakban jelenlegi kutatásaik ismertetésére koncentrálunk.

Több év óta vizsgálják a gyorsan iparosodó települések olvasási és művelődési helyzetét, illetve fejlődését. Ez a vállalkozás az ún. paneles módszert alkalmazó kutatás jellegzetes példája: nem egyszeri pillanatfelvételekből következtet a társadalmi-kulturális folyamatokra, hanem az adatfelvételt ugyanazokon az interjúalanyokon többször megismételve, a fejlődésről is képet alkot. J. ANKUDOWICZ vezetésével egy olyan település - Lubin - lakosainak olvasási és művelődési szokásairól készítettek három ízben (4 évenként) adatfelvételt, akiknek a száma 1962 és 1968 között 7 ezerről 22 ezerre növekedett. Közben - hiszen egyharmadrészüik azelőtt falun élt - életmódjuk gyökeresen megváltozott, s ez művelődési igényeik változásaiban is kimutatható.

A Könyv és Olvasás Intézete - főként anyagi okokból - nem végez országosan reprezentatív vizsgálatokat. Így vizsgálati megállapításaik érvényességét a kérdés többoldalu megközelítése biztosítja. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a mintavételre nem fordítanak kellő gondot, s hogy mintasokaságaik nem modellezik többé-kevésbé jól a valóság éppen vizsgálandó szektorait. A csoportmunka jellegzetes példája - benne az osztály csaknem minden dolgozója részt vesz - a falusi fiatalok művelődésével foglalkozó vizsgálat. (Itt sem dolgoznak országosan reprezentatív minta alapján.) A kutatás egyes témaköreit - a kérdőív szerkesztésétől a tanulmány megírásáig - a már többé-kevésbé specialista vagy a kutatás kedvéért specializálódó munkatársak gondozzák. Egy-egy munkatárs a TV és a film, a rádió és a sajtó, a könyvolvasás, a könyvtárhasználat, az olvasási motívációk, illetve a mindezeket befolyásoló társadalmi folyamatok kérdéseinek feltárására "állt rá".

Az osztály fiatal szociológusa, E. WNUK-LIPIŃSKA, a riportirodalom olvasását vizsgálja a beiratkozott olvasók körében. E kutatás jó példája a kérdés sokoldalu megközelítésének. Az első menetben a lublini vajdaság 67 különböző típusu - városi, járási, községi - könyvtárában azt nézik meg, hogy a listára felvett 70 riport-

könyvből hány példányt vásároltak meg, s hogy milyen volt ezeknek a forgalma. Ezután - a kölcsönzőkártyák adatai alapján - a riportirodalmat olvasók táborának összetételét állapítják meg. A harmadik menetben reprezentatív mintát vesznek a kölcsönzőkről, s személyes interjúk során, majd ezeket ellenőrizve kérdőívek segítségével is tapasztalatokat szereznek a riportkönyveket olvasók általános olvasási és művelődési szokásairól. Közülük ötvennel dolgozatot is iratnak: ezután a riportirodalom befogadásának sajátosságait is elemezhetik. Mindezen túl az újonnan megjelent riportkönyvekben kérdőíveket helyeznek el. A visszaérkezett válaszokból információt szereznek az ilyenfajta könyvet vásárló, nem könyvtári olvasókról is, mint kontrollcsoportról. Szükség esetén még további kiegészítő vizsgálatokra is sor kerülhet.

J. TERMER a napilapok könyvvvel kapcsolatos cikkanyagát elemzi. S. SIEKIERSKI, az osztály vezetője, J. ANKUDOWICZ-csal közösen a társadalmi-politikai és a mezőgazdasági könyvek olvasását vizsgálja, B. KLUKOWSKI-val együtt pedig a könyvkereskedelemben legkelendőbb könyveket méri fel. K. KWASŃNIEWSKA a nőolvasók körében végzett kutatásait folytatja; eddigi legérdekesebb vizsgálatában egy, a nők emancipációjával foglalkozó század eleji lengyel regény fogadtatását elemezte mai középiskolás lányok körében, s véleményüket egykori sajtókritikákkal hasonlította össze.

A lengyel könyvszakmának nincs külön, a szó szoros értelmében vett kutatóműhelye, csupán íróasztala és agya. Mint már feltűnhetett: a "lengyel KMK" kutatásai között olyan témák is szerepeltek, amelyek Magyarországon a könyvszakma piackutató csoportjának programjához tartoznának. A lengyel könyvpiackutatás "agya" egy kiváló szakember, R. CYBULSKI. Ő, mint a Lengyel Könyvkiadók Egyesületének elnökségi tagja, az elnökségi üléseken időről-időre kutatási témákat is felvet. Ha ezeket az elnökség elfogadja, a Könyv és Olvasás Intézete szívesen vállalkozik realizálásukra.

CYBULSKI közgazdász. Gyakorló könyvtári szakember, a Lengyel Tudományos Akadémia Könyvbeszerzési Központjának vezetője. Hobbyja a lengyel könyvkiadók és könyvkereskedők történetének kutatása, tulajdonát képezi Lengyelország egyik legjelentősebb exlibris-gyűjteménye. A könyv tehát egész életét átszövi. A Lengyelországban folyó könyvkereskedelmi piackutatások tapasztalatait elemző könyve színvonalas könyvszociológiai munka, gazdag nemzetközi - első tételében éppen magyar vonatkozású - áttekintéssel és bibliográfiával. Jelenleg a paperback-könyvek olvasásának és vásárlásának vizsgálatával foglalkozik. Feltevése szerint az új lengyel paperback-sorozatok legalább 10 %-kal fogják növelni a könyvvásárlók táborát.

A Varsói Egyetem pedagógiai tanszéke már évtizedekkel mérhető *ultra* tekinthet vissza az olvasásszociológiai kutatások terén, s noha ilyen irányu jelentősége újabban csökken, még mindig fontos bázisa az olvasással foglalkozó kutatásnak. A tanszéken három munkatárs foglalkozik részidőben ilyen jellegű kutatómunkával. Csoportjuk vezetője Anna PRZECLAWSKA, akinek az olvasással foglalkozó könyve kisebb módszertani bizonytalanságai ellenére is színvonalas összefoglalása a kérdéskörnek. Leginkább a gyermekek és az ifjúság olvasásával, a tanulás és az olvasás kapcsolatával foglalkoznak, de egyéb témák vizsgálatát is elvállalják, ha megbízást kapnak különböző szervektől, pl. a Kulturális és Művészeti Minisztérium Könyvtárosztályától, a Lengyel Tudományos Akadémiának az iparilag gyorsan fejlődő településekkel foglalkozó kutatóintézetétől.

Ennek a műhelynek különösen az a kutatása érdemel említést, amely az általános iskolák felső tagozatos tanulóinak olvasási módszereit kívánja feltárni, mégpedig az érdekes és szellemes módszerek egész sorát alkalmazva.

A pedagógiai tanszék és a Könyv és Olvasás Intézete között csupán formális kapcsolat áll fenn. Kutatásaikat nem koordinálják, egymás eredményeit publikációkból ismerik meg.

Jelentős szerve a lengyel olvasáskutatásnak a már-már világhíres krakkói Sajtókutató Intézet, ahová azonban - sajnos - nem jutottunk el. A varsói és a wrocławii egyetem könyvtáros tanszékén is folynak kisebb kutatások. A Lengyel Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézete, lévén egyik feladata a modern kultúra kutatása, némelyik vállalkozásában ugyancsak érint olvasással kapcsolatos kérdéseket. Végül különböző könyvtárakban is folynak kisebb-nagyobb, főként helyi szükségleteket kielégítő vizsgálatok. Ezek azonban nem konkurrálhatnak a nagyobb műhellyel.

A lengyel olvasáskutatásról szerzett tapasztalatainkat - természetesen kissé leegyszerűsítve - a következőkben lehet összegezni:

1. Az olvasáskutatás fejlettségének szintje semmivel sem marad el a híres, magas színvonalon álló lengyel szociológia szintjétől.
2. Az olvasáskutatás egyetlen műhelye sem rendelkezik olyan anyagi eszközökkel, amelyek például fedezni tudnák az országosan reprezentatív felmérések költségeit. A szegénységet viszont nem ellensúlyozzák a kutatások koordinálásával.
3. A módszerek sokszínűsége, a kutatások komplex volta, a következetes szociológiai szemlélet, a fejlődés megragadására való törekvés sok tanulsággal szolgálhat a magyar olvasáskutatásnak. A motiváció és a befogadás kutatása, általában az olvasáslélektani kutatások, valamint a matematikai módszerek alkalmazása tekintében viszont a jóval fiatalabb magyarországi olvasáskutatás tett biztatóbb lépéseket (12).

JEGYZETEK

(1) Az alapinformációkat valamennyien a Könyv és Olvasás Intézetében szereztük meg; Futala Tibor és Szilágyi Tibor mindenekelőtt a Módszertani Osztályon, Kamarás István pedig az Olvasáskutató Osztályon. Ezenkívül valamennyien jártunk a Nemzeti Könyvtár Bibliográfiai Intézetében, a Varsói Központi Városi Könyvtárban, a varsói Wola kerület városi fiókkönyvtáraiban, a Szczecini Vajdasági és Városi Könyvtárban és fiókjaiban, a Kamień Pomorski-i járási és a gołczewói körzeti könyvtárban. Futala Tibor látogatást tett a Lengyel Tudományos Akadémia varsói könyvtárában, a Központi Mű-

szaki Tudományos Tájékoztatási Intézetben, az Oktatási és Felsőoktatási Minisztériumban, valamint - Kamarás Istvánal közösen - a Kulturális és Művészeti Min. Könyvtárosztályán. Kamarás István önállóan a beszámolóban említett olvasáskutató műhelyekbe látogatott el. Szilágyi Tibor külön programként a lódzi és a lublini városi könyvtárat tanulmányozta.

(2) Ustawa o bibliotekach. - Lásd: Könyvtári Figyelő, 1969. 2-3. sz. 66-70. l.

(3) A két komponenti szerv, együttműködésük fokozására, 1967 folyamán két megállapodást is kötött egymással - az egyiket kiadói és könyvtári tevékenységüknek, valamint tudományos nyomdák tevékenységének, a másikat pedig tudományos tájékoztatási munkájuknak az összehangolásáról. Az első kérdéskör gondozását a Felsőoktatási Főtanács mellett működő Tudományos Könyvtári Bizottságra (Komisja Bibliotek Naukowych), a másodikat a Lengyel Tudományos Akadémia Tudományos Tájékoztatási Központjára (Ośrodek Dokumentacji Naukowej) bízták.

(4) A jelenleg 10 munkatársat foglalkoztató Módszertani Osztály korábban lényegesen kisebb volt, az utóbbi két évben fejlesztették fel. Ezért a tulajdonképeni módszertani munkához csak mostanában fogtak hozzá. A munkatársak között van egy könyvtárépítész, egy könyvtártörténész, egy pedig a katalogizálás elméleti kérdéseivel foglalkozik.

(5) A tervezett tájékoztatási jogszabály alapelveiről lásd pl. PIROG, W.: Założenia ogólnokrajowego systemu informacji. = Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji, 1968. 2.no. 1-5.p.

(6) A lengyel államigazgatási terminológia és a települési viszonyok ismerete nélkül a szakirodalom is nehezen érthető meg. Lengyelországban - a vajdaságokon és járásokon kívül - államigazgatási egység a vajdasági jogu város, a járási jogu város, a nem járási jogu város, valamint a körzet, amely falvakat (lakótelepeket) foglal magában. A nem járási jogu város (az un. kisváros) kategóriájába azok a települések tartoznak, amelyeket mi ujabban nagyközségeknek nevezünk. A falvak jórészt körzetekbe, gromádkba vannak szervezve.

(7) A 60-as évek közepéig kialakult, de lényegében azóta sem meghaladott helyzetről és a tervekről részletesen tájékoztat: MAJ, Jerzy: Organizacja i funkcjonowanie społecznych punktów bibliotecznych na wsi. - WOŁOSZ, Jan: Księgozbiory wiejskich punktów bibliotecznych. (Mindkettő a Rocznik Biblioteki Narodowej 1. kötetének 24-62. lapján.)

(8) MAJ, Jerzy - WOŁOSZ, Jan: Zasięg obsługi bibliotecznej gromady. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 1967.

(9) A varsói városi hálózatban 12 ilyen tudományos olvasóterem működik. Ezek ugyan a hálózat részei, de teljesen önállóak, külön vezetőjük és költségvetésük van. Az általunk látott olvasótermek mindig zsúfoltak, használatukhoz nem kell semmiféle beiratkozás. Az állomány nagy része az olvasótermekben van elhelyezve. Nagy a folyóiratválasztékuk. Kézikönyvanyaguk friss és jól meg van vá-

logatva. Vasárnap délelőtt is üzemelnek. A mi fogalmaink szerint ezek a prézens könyvtárak; kár - és nem is gazdaságos -, hogy a kölcsönzőktől teljesen függetlenül működnek.

(10) A tájékoztatási központok munkájáról beszámol: KLAUZE, Jerzy: Wojewódskie ośrodki informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej. = Aktualne Problemy Informacji i Dokumentacji, 1969. 4.no. 12-16.p.

(11) Az Olvasáskutatási Osztályon nyolc egyetemi végzettségű kutató dolgozik. Többségük irodalom, történelem és nyelvszakos, de van közöttük szociológus is. A "könyvtárcentrikus" témák előtérbe kerülése miatt egyre jobban érzik a könyvtárosi alapképzettségű munkatárs(ak) hiányát. Matematikusra és pszichológusra is szükségük lenne.

(12) A beszámolóban említett olvasáskutatási műhelyek 1965-ig elért és kiadványokban közzétett eredményeit az alábbi bibliográfia tartalmazza:

ANKUDOWICZ, Janusz - KASPROWICZ, Grazyna: Badania czytelnicze w Polsce. Wybór literatury za lata 1945-1965. Warszawa, Biblioteka Narodowa, Inst. Książki i Czytelnictwa, 1966. 72 p. (2-2463)*

Az 1965 után megjelent, olvasáskutatással foglalkozó legjelentősebb munkák: PAWŁECZYŃSKA, Anna: Studia nad czytelnictwem. Warszawa, PWN, 1969. 242 p.

PRZECLAWSKA, Anna: Książka, młodzi i preobrażenia kultury. Warszawa, PWZSz, 1967. 254 p.

ANKUDOWICZ, Janusz: Czytelnictwo na tle życia kulturalnego i struktury społecznej mieszkanców małych miast. Warszawa, BN, IKiCz, 1967. 243 p. (2-2854)

IZDEBSKA, Barbara - SIKIERSKI, Stanisław - SIEKIERYCZ, Klara: Funkcja księgozbiorów bibliotek gromadzkich. Warszawa, BN, IKiCz, 1968. 246 p. (2-3032)

SIEKIERSKI, Stanisław: Recepcja literatury pięknej na wsi. Warszawa, BN, IKiCz, 1967. 231 p. (2-2978)

CYBULSKI, Radosław: Popyt na rynku księgarskim na tle przemian społeczno-gospodarczych w Polsce Ludowej. Warszawa, BN, IKiCz, 1966. 256 p. (2-2486)

GOLASZEWSKI, Tadeusz: Społeczna recepcja współczesnej powieści polskiej na przykładzie badań w Krakowie i województwie krakowskim. Warszawa, BN, IKiCz, 1968. 212 p. (2-3110; magyar fordítása F 3919)

* A címleírás után zárójelben a könyv helyrendi száma a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban